

Олена УВАРКІНА

Ключові слова: освіта, національна освіта, реформування освіти.

Розвиток української освіти у ХХ столітті був одним із визначальних історичних етапів, за якого, з одного боку, освітня система набула достатньо високого рівня структурованості й фундаментальності, а з іншого — в радянський період перебувала під постійним негативним та гіпертрофованим адміністративно-ідеологічним впливом держави.

УДК 37.014.5

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

© Уваркіна О., 2012

а всіх вад радянської системи освіти (орієнтація на засвоєння і відтворення великої кількості фактів, надмірна ідеологізація, централізація та формалізація методик, домінування колективу над інтересами особистості тощо), саме вона забезпечила становлення високих технологій, насамперед, у військово-промисловому комплексі, енергетиці, космонавтиці. Вихованці радянських шкіл протягом тривалого часу тримали першість на міжнародних конкурсах, особливо у природничо-математичних науках. «Для багатьох країн світу сьогодні практичний досвід і науково-методичні досягнення радянської школи не лише об'єкт вивчення, з ним пов'язують сподівання на зростання якісних результатів у діяльності національних освітніх систем. Предметом конкретного вивчення і використання стають: досвід роботи радянської школи у формуванні колективістської свідомості та її модифікації для національних потреб, розроблення й впровадження стандартів (необхідного і достатнього мінімуму знань), методи і форми виховання, організація групової роботи учнів і студентів. Особливо уважно вивчаються надбання радянської психології — праці Л. Виготського, С. Рубінштейна, О. Лурії, О. Леонтєва, А. Макаренка та інших. Також вагомо значущість для світової освіти являє

діяльнісний підхід до організації навчання в середніх школах, досвід виховання і педагогічної майстерності А. Макаренка, В. Сухомлинського та інших. Звільнений від ідеологічних штампів такий досвід радянської школи є доволі цінним «товаром» у міжнародних зв'язках української освіти» [5, 24–25]. Отже, надбання педагогіки періоду Радянського Союзу теж було позначено видатними новаторськими особистостями, які всупереч тоталітарній управлінській системі розвивали та примножували традиції національної освіти. Відомим і беззаперечним є, наприклад, новаторський внесок В. Сухомлинського у розвиток духовної культури, освіти й педагогічної майстерності та виховання. У загальних рисах його можна охарактеризувати так:

- формування нової виховної парадигми: переорієнтування з домінанти колективного виховання на особистісно орієнтовану виховну концепцію;

- тлумачення освіти як важливої життєвої цінності особистості та розроблення унікальної педагогічної концепції «Школи радості»;

- новаторська в умовах радянської доби система теоретичних положень щодо забезпечення гуманістичного спрямування освітнього процесу і бачення дитини не як об'єкта, а як суб'єкта педагогічних впливів;

- повернення до навчання і виховання на основі національного досвіду, духовних традицій, у контексті чого логічно впливало плекання культового ставлення до природи і кордоцентризму;

- утвердження надважливості емоційно-ціннісного складника виховання дитини;

- обґрунтування й актуалізація у радянську добу ідей родинної, батьківської педагогіки [4, 9].

Водночас, необхідно підкреслити, що доробки видатних педагогів-новаторів та гуманістів радянської доби створювалися скоріше всупереч, аніж завдяки вибудованій радянській системі освіти, недоліки якої і досі негативно впливають на сучасну систему національної освіти, що актуалізує її змістову та організаційну реформу.

Нині науковці визначають різні аспекти розвитку національної системи освіти, виокремлюють низку причин, які потребують всебічного врахування у визначенні змісту освітніх реформ. «Однією з вагомих причин є те, що успадкована від Радянського Союзу система освіти виявилася неефективною навіть у контексті центрального планування. І хоча забезпечення освіти було переважно монополією держави, остання фінансувала цю галузь нераціонально, недостатньо координовано і узгоджено. Програми професійної підготовки були вузькоспеціалізованими, обмежені ресурси часто розпорошувалися, витрачалися на дублювання навчальних закладів, факультетів, відділень, спеціальностей. Поряд із цим спостерігалася відсутність будь-яких стимулів для ефективного використання ресурсів, низька відповідальність перед споживачами освітніх послуг» [3, 75]. Саме враховуючи всі ці негативні фактори, а також вивчаючи позитивний радянський освітній досвід та глибинні національні витoki української освіти, її первинні зв'язки з європейськими навчальними установами, необхідно розробляти концептуальні засади сучасного реформування та модернізації національної системи освіти.

Важливо підкреслити також, що протягом минулого століття значно змінилися і структура суспільства в Україні, і рівень грамотності населення, для якого нині освіта – не просто засіб подолання неписьменності, а можливість набуття важливих професійних і життєвих компетенцій, засіб особистісної самореалізації. Як зазначає В. Огнев'юк, «упродовж ХХ – початку ХХІ ст. українська освіта подолала шлях від значної неписьменності населення до створення системи освіти, що визначає навчання як невід'ємний атрибут кожного громадянина країни й спроможна забезпечити освітні потреби особи впродовж усього її життя» [6, 20]. Отже, нині у трансформації системи національної освіти України мають, на нашу думку, використовуватися і значний світоглядно-ціннісний масив, вироблений протягом декількох століть

функціонування і розвитку національних навчальних установ, і новітні досягнення та інноваційно-гуманістичні методи вичизняних та закордонних освітян.

Від перших років незалежності українські освітяни ведуть активний пошук моделі освіти, яка б відповідала реаліям ХХІ століття. За оцінкою В. Андрущенка, загалом українську національну систему освіти можна вважати побудованою зусиллями декількох поколінь реформаторів останніх двадцяти років. Вона має свої плюси й мінуси. Принциповими є два моменти: 1) українська національна система освіти практично пододала освітянську практику колишнього СРСР; 2) вона побудована як сумірна з досягненнями освітніх систем демократичних, розвинених країн світу [1]. Визначивши європейський напрям розвитку освіти як головний і принциповий, керівництво галузі й освітянський загал нині реалізують ідею модернізації національної системи освіти, адже саме освіта в будь-якому суспільстві є тією духовною, інтелектуальною та професійно-практичною основою, яка визначає здатність нації до саморозвитку та її цивілізаційну конкурентоспроможність. «Людству не відомий інший надійний спосіб трансформації суспільства, як тільки через реформування освіти. Але українська вища школа, від часів СРСР й до наших днів, усе ще жорстко зорієнтована на пріоритет відтворення фахівців, підготовлених до гарного виконання стандартної роботи за спеціальністю» [2, 272]. У зв'язку з цим, перед нами стоїть не менш актуальне завдання демократизувати, гуманізувати освіту, зробити її доступнішою та якіснішою, впроваджувати найкращі європейські та світові здобутки у сфері педагогічно-виховних методів і технологій.

Протягом останніх двох десятиліть у нашій державі на різних рівнях — від національно-державного до відомчого — ухвалено низку програм, доктрин, концепцій розвитку освіти, методів навчання і виховання тощо, різноманітні законодавчі та адміністративні документи, які покликані впроваджувати новітні освітні механізми.

На офіційному рівні у нашій державі визначено, що «мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти» [9]. Отже, можна говорити, що на офіційному, державному, управлінсько-адміністративному рівні зафіксоване і регулярно декларується усвідомлення того, що національна система освіти є ключовим елементом у розвитку суспільства і держави.

Окрім того, за роки незалежності у державі створено доволі розвинену законодавчу базу для функціонування і розвитку національної освіти як системи духовного та інтелектуального забезпечення розвитку нації. Як зазначається в Проєкті Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, «в Україні створено законодавче поле для функціонування освітньої галузі, усіх її рівнів: закони по галузях освіти, нормативно-правові акти щодо забезпечення життєдіяльності навчальних закладів різних типів і форм власності, організації різних форм освіти» [8]. Водночас, постійно підкреслюється така особливість, притаманна всім сферам функціонування українського суспільства, як декларативність нормативних принципів та реформаторських поривань, які зрештою не підтримуються практичними діями політиків, управлінців, навіть самих освітян і педагогів.

Підкреслимо, що в сучасному світі нація і держава вважаються цивілізованими і конкурентоспроможними на високотехнологічних світових ринках лише за умови активного розвитку і модернізації освітньої системи, методик і технологій. Наша країна просто зобов'язана, згуртувавши зусилля держави і громадянського суспільства, реформувати та модернізувати систему освіти, яка нині

переобтяжена багатьма традиціями, нормами, поведінковими стереотипами і застарілими технологіями радянської доби. «З перетворенням України на самостійну державу освіта стала власною справою українського народу. Розбудова системи освіти, її докорінне реформування мають стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національного відродження, становлення державності та демократизації суспільства в Україні» [2]. Завданням суб'єктів освітнього простору України є якнайшвидший перехід від декларативних заяв щодо забезпечення реформ освітньої галузі до її активної модернізації на основі інноваційно-гуманістичних орієнтирів, більшість із яких було проголошено ще в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 року № 896. Вважаємо за доцільне детально проаналізувати цей документ, який, на нашу думку, є фундаментальним для формування національної системи освіти нашої країни. Серед принципових завдань виокремлюються такі:

- відродження і розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян України, формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я, забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення й трансляції культури і духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків;

- виведення освіти в Україні на рівень освіти розвинених країн світу докорінним реформуванням її концептуальних, структурних, організаційних засад; подолання монопольного становища держави в освітній сфері через створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних

закладів; демократизація традиційних навчально-виховних закладів; формування багатоваріантної інвестиційної політики в галузі освіти [7].

Окрім того, у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») чітко фіксуються пріоритетні напрями реформування освіти — розбудова національної системи освіти з урахуванням кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя України; забезпечення моральної, інтелектуальної та психологічної готовності всіх громадян до здобуття освіти; досягнення нового рівня у вивченні базових навчальних предметів: української та іноземних мов, історії, літератури, математики та природничих наук; створення умов для задоволення освітніх та професійних потреб і надання можливостей кожному громадянину України постійно вдосконалювати свою освіту, підвищувати професійний рівень, опановувати нові спеціальності; забезпечення у кожному навчально-виховному закладі відповідних умов для навчання і виховання фізично та психічно здорової особи; запобігання пияцтву, наркоманії, насильству, що негативно впливають на здоров'я людей.

Отже, хоча означений документ було створено майже два десятиліття тому, він не тільки не втратив свого значення, але й став ще актуальнішим. Ухвалені пізніше рішення щодо стратегії розвитку освіти — «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті» та «Стратегія реформування освіти XXI століття» — є продовженням і поглибленням цього принципового документа. І це зрозуміло. В ньому зафіксовані стратегічні завдання реформування освіти в українській державі на весь період її становлення як держави незалежної та суверенної. На жаль, значна частина завдань досі залишається не виконаною.

Література

1. Андрущенко В. Світанок Європи. Проблема підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття / Віктор Андрущенко. — К., 2011. — 1010 с.
2. Вікторов В. Г. Проблеми, тенденції та перспективи реформування вищої освіти в сучасній Україні

/ В. Г. Вікторов, В. В. Приходько // Гілея (науковий вісник) : зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2009. – Випуск 29. – С. 265–276.

3. **Гаєвська Л. А.** Управління освітою: нові пріоритети / Л. А. Гаєвська // Проблеми та перспективи входу України в європейський інтелектуальний простір: освітні аспекти : зб. наук.-експертних матеріалів. — К. : НІСД, 2009. — С. 73–79.

4. **Дічек Н.** Універсальність педагогічного новаторства В. О. Сухомлинського / Н. Дічек // Рідна школа. — 2010. — № 3 (березень). — С. 8–11.

5. **Кошманова Т.** Інтеграція педагогічної освіти України у світовий освітній простір / Тетяна Кошманова // На шляху реформування освіти в Україні / ред. кол.: С. Рябов та ін. — К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2003. — С. 19–27.

6. **Огнев'юк В. О.** Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядно-методологічний аспект). Автореферат дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03 / Віктор Огнев'юк. — К., 2003. — 32 с.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 року № 896 «Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=896-93-%EF>

8. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 — 2021 роки [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. — Режим доступу: http://mon.gov.ua/images/files/10_2011/17_10/3%20var.doc

9. Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002 «Про Національну доктрину розвитку освіти» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=347%2F2002>.

Резюме

• Аналізуються особливості, обставини та головні напрями розвитку української освіти кінця ХХ – початку ХХІ століття. Наголошується, що в сучасному суспільстві нація і держава вважаються цивілізованими і конкурентними на високотехнологічних світових ринках лише за умови активного розвитку і модернізації освітньої системи, методик і технологій.

• Анализируются особенности, обстоятельства и главные направления развития украинского образования конца ХХ – начала ХХІ века. Отмечается, что в современном обществе нация и государство считаются цивилизованными и конкурентными на высокотехнологичных мировых рынках лишь при условии активного развития и модернизации образовательной системы, методик и технологий.

• The specific features, circumstances and the main trends of the Ukrainian education development at the end of XX – the beginning of the XXI centuries are analyzed. It is stated that, within the modern society, the particular nation or the state are considered civilized and competitive on the high-tech world markets in case of active development and modernization of educational system only.